

A kitöltött szünetek és a töltelékszók használatának összefüggései kétnyelvűeknél

GÓSY MÁRIA

Nyelvtudományi Intézet és ELTE Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék
e-mail: gosity.maria@nytud.hu

Abstract

Filled pauses and fillers are connected with various tasks of speech production. A filled pause is a meaningless sound sequence while a filler can be any word or phrase that is inserted into the utterance with a function different from its original meaning. The present study focuses on their occurrences in two phrasal positions of Hungarian–English bilinguals in both languages. Findings did not show different patterns in use of filled pauses depending on the language. Filled pauses were found to be more frequent in the subjects' Hungarian than in their English while the opposite was found in the case of fillers; however, none of the differences were significant. Phrasal position significantly influenced the relative frequency of both filled pauses and fillers in both languages. They are more frequent at phrase boundaries than within a phrase. Subjects' strategic routines result in slight differences between the two languages. The most striking difference is the limited use of fillers in their English spontaneous utterances.

Bevezetés

A kitöltött szünetek vagy hezitálások, valamint a töltelékszók a beszédprodukciós mechanizmus tervezési folyamatainak következményei (pl. Shriberg, 2001; Clark & Fox Tree, 2002; Watanabe et al., 2008). Az egynyelvűek beszéde alapján végzett nagyszámú kutatások kimutatták, hogy mind a kitöltött szüneteknek, mind a töltelékszóknak különféle funkcióik vannak, amelyek részben a rejtett beszédtervezés különböző szintjeivel, részben a kivitelezéssel kapcsolatosak a verbális kommunikációban (Sacks, *et al.*, 1974; Levelt, 1989; Rose, 1998; Clark, 2002; Clark & Tree, 2002; Dér & Markó, 2010; Fraundorf & Watson, 2011; stb.). A kitöltött szünetek és a töltelékszók jelzik a diszharmóniás jelenségeket, függetlenül azok helyétől és időzítésétől, időt adnak a beszélőnek a kiválasztandó szó eldöntésére, valamint a kialakult problémák megoldására, a diskurzus megszervezésére, a szóátadásra, a szóátvételre, az új gondolatok, új információk előkészítésére és számos más szándékra a beszédpartner tekintetében is (pl. Swerts, 1998; Arnold, *et al.*, 2003). A funkciók sokfélesége is magyarázza a terminusok sokféleségét. A kitöltött szünetet azonosítják hezitálásként, a töltelékszókat pedig hezitálás partikulaként, tölteték partikulaként, szerkesztési töltelékként, háttéracsatorna zajként, verbális töltelékként, illetve leggyakrabban diskurzusjelölőként stb. (néhány angol megfelelő: 'hesitation marker', 'hesitation

particle', 'filler particle', 'maze', 'explicit editing terms', 'backchannels', 'verbal fillers', 'lexicalized filled pauses', 'interjections', 'discourse markers', 'discourse particles'). A terminusok tartalma is más és más a különböző nyelvekben (vö. Fox Tree, 2002; Schleef, 2005; Corley & Stewart, 2008; Erman, 2011; Erten, 2014). A kitöltött szünet és a hezitálás a magyarban szinonimaként használatos, a töltelékszó terminus azonban inkább a pszicholingvisztikában, a diskurzusjelölő elsősorban a pragmatikai munkákban olvasható. Az angol *uh* és *um* például hol megakadásjelenség ('disfluency'), hol diskurzusjelölő ('discourse marker') attól függően, hogy a szerző mely funkciókat kívánja hangsúlyozni (pl. Fox Tree, 2006; Fox Tree, *et al.*, 2011; Laserna *et al.*, 2014).

Ez a két leggyakoribb jelenség bizonyos fókig nyelvspecifikus is (Zhao & Yurafsky, 2005; Stepanova, 2007; Leeuw, 2007; Watanabe, *et al.*, 2008; Urizar, 2014; Gósy, *et al.*, 2017). A magyar spontán beszédben a kitöltött szüneteket leggyakrabban a semleges magánhangzóval, egyfajta [ø]-szerű hanggal valósítják meg (pl. Gósy, *et al.* 2014). Stenström definíciója szerint (1994) a töltelékszók valójában lexikálisan üres egységek, amelyeknek a diskurzusban betöltött funkcióik bizonytalanok, kivéve azt, hogy rendszerint a párbeszédek kommunikációs réseit töltik ki. A töltelékszók eredeti szófaja lehet határozószó, kötőszó, ige, partikula, főnév stb. A magyarban a leggyakoribbak a *hát*, a *tehát*, az *akkor*, az *ilyen*, az *így*, a *szóval*, az *úgyhogy*, a *mondjuk* (Gósy & Horváth, 2010; Dér & Markó, 2010; Markó & Dér, 2012). Az angol informális beszédben a gyakorisági sorrend (előfordulás/perc, vö. Laserna, *et al.* 2014) a következő: *so*, *well*, *like*, *um*, *this*, *em*, *uh*, *I mean*, *you know*, *right*, *therefore* (l. még Schleef, 2005; Fox Tree, 2007).

A kitöltött szünetek és a töltelékszók inherens részei a spontán beszédnek, természetes következményei az egy adott pillanatban működő tervezési és kivitelezési mechanizmusnak, a párbeszédek és a társalgások működésének. Nélkülük a spontán beszéd mesterségesnek (ti. nem természetesnek), „művinek”, esetleg unalmasnak, olykor udvariatlannak tűnhet (pl. Svartvik, 1980). Yule (2014) úgy gondolja, hogy éppen ezek teszik a társalgást azzá, ami. Ha idegen nyelven beszélünk, fokozottan figyelünk a grammatikai helyességre, illetve a folyamatosságra, és ez nemegyszer a természetesség hatásának rovására megy (Kormos, 2006). Úgy tűnik, a nyelvspecifikus kitöltött szünetek és töltelékszók tanítása szükséges ahhoz, hogy az idegen nyelvet anyanyelvként „hallgató” számára az elhangzottak jól követhetők legyenek (Khojastehrad, 2012).

A kitöltött szüneteket és a töltelékszókat általában nem tanítják az idegen nyelv oktatásának keretei között (pl. Kormos, 2006; Erten, 2014;), holott a vizsgálatok azt támasztják alá, hogy nagy szükség volna rá. A tapasztalatok szerint a direkt tanítást követően a diákok nagyobb mértékben használták ezeket a jelenségeket mint kommunikációs stratégiákat (Erten, 2014; Jonsson, 2019). Basurto Santos és munkatársainak kutatásából (2015) az derült ki, hogy a tanulók sokkal nyugodtabban

beszéltek az idegen nyelven, miután felhívták a figyelmüket a kitöltött szünetek és a töltelékszók használatára, továbbá a beszédük folyamatossága is javult. Horvát anyanyelvű angoltanárok tantermi beszédében vizsgálták a töltelékszokat, és azt találták, hogy az *okay*, a *so* és az *and* voltak a leggyakoribbak, amiket a diákok a tanároktól hallottak (Vickov & Jakupčević, 2017).

Indonéziai egyetemi hallgatók angol nyelvű beszédét elemezték a kitöltött szünetek és a töltelékszók előfordulásának (és funkciójának) szempontjából (Stevani, *et al.* 2018). Az adatok szerint közel 80%-ban fordult elő az *ehm*, míg a sorrendben következő, az *okay* csupán 7%-ban, az *actually* 4%-ban jelent meg, a *so* és az *I mean* pedig 1% és 3% közöttinek adódott. Az anyanyelvi beszélőknél igen gyakori *well* csak 0,57%-ban, a *right* pedig mindössze 1,1%-ban fordult elő. Megállapítható, hogy a vizsgált jelenségek előfordulása az L2 eseteiben messze elmarad az L1-ben adatolt, természetes előforduláshoz képest.

Néhány kutatásban elemezték a kitöltött szüneteket, illetve töltelékszokat a szintaktikai és/vagy prozódiai helyzet függvényében. Shriberg kutatásában azt találta, hogy a kitöltött szünet vokális és nazális kombinációja gyakoribb volt a megnyilatkozások legelején az amerikai angolban, míg a nazálist nem tartalmazó kitöltött szünetek főként akkor jelentek meg, amikor a beszélő a megfelelő szót kereste (1994). Swerts (1998) eredményei szerint a kitöltött szünetek a diskurzushatárokat jelölték ki a holland narratívákban. A frázisok között előforduló szünetek az esetek többségében néma szünetek és lélegzetvétellel kitöltött szünetek voltak dán spontán narratívákban (Navarretta, 2015). Az angol *uh* a rövidebb szüneteket, míg az *um* a hosszabb szüneteket jelezte előre angol nyelvű spontán közlésekben (Clark & Fox-Tree, 2002).

A jelen kutatás motivációját az a tapasztalat adta, amit a szakirodalomban leírtak is megerősítettek, hogy a második (idegen) nyelvként tanult nyelv hangzó változatában a kitöltött szünetek és a töltelékszók rendszerint nem azonosak azokkal, amiket az anyanyelvi beszélők használnak (pl. Gósy, *et al.* 2014). A kérdés az, hogy vajon ezeknek az előfordulása kétnyelvűeknek tekinthető beszélők spontán megnyilatkozásaiban milyen hasonlóságokat és különbségeket mutat nyelvenként. Az egyszerű előfordulásokon túl célunk volt annak a vizsgálata is, hogy vajon a frázishatárokon milyen kitöltött szünetek, illetve töltelékszók fordulnak elő a nyelvtől függően. A frázist ebben a kutatásban úgy határoztuk meg, hogy azok szemantikailag és grammatikailag komplex szerkezetek, függetlenül az őket alkotó szavak és a néma szünetek számától.

A kitöltött szünetek esetében a magyarban leggyakoribb semleges magánhangzóval létrehozott hezitálásokat vettük figyelembe. Nem elemeztük a jelenség funkcióit. A töltelékszók meghatározásánál számos kritérium elemzése után döntöttük el, hogy a jelenség valóban töltelékszó-e, avagy azt az eredeti szemantikai tartalmában használta a beszélő. A töltelékszók „törölhetők” anélkül, hogy a közlés

tartalma vagy grammatikai szerkezete bármilyen tekintetben sérülne, ugyanakkor kapcsolatot tart a közlésrészletek között, és illeszkedik azokba frázishelyzettől függetlenül (vö. Fung & Carter 2007). A töltelékszó terminust megőriztük, de az adott jelenség konkrét funkcióit (pl. pszicholingvisztikai, beszédtervezési, pragmatikai) nem elemeztük.

A kitöltött szüneteket és a töltelékszókat frázis belseji helyzetűnek tekintettük akkor, ha két, egymáshoz jelentésükben és grammatikailag (morfológiai, ill. szintaktikai tekintetben) kapcsolódó szó között helyezkedtek el. Ha ez a kapcsolat nem állt fenn, akkor tekintettük őket frázishatáron megjelenőnek. Példák a frázis belseji helyzetre az angol szövegekből (az **öö** jelzi a kitöltött szüneteket): *who has a beautiful öö garden; to protect öö from the children; and he decided to **I think** to destroy the wall*. Példák a frázishatáron előfordulóakra: *the giant came **so** the kids ran away; then öö he was laying the bed*. Példák a frázis belseji helyzetre a magyar szövegekből: *megeskette hogy megvédi öö Székesfehérvárt; a vitézek **ügymond** hősi halált haltak*. Példák a frázishatáron előfordulóakra: *várostrom története volt öö kicsit hajazott Egerre; arra tennék nagyobb százalékot **na mindegy** ő volt a várvédő kapitány; és **hát gondolom** Magyarországra inváziót indít*.

A következő hipotéziseket állítottuk fel. Feltételeztük, hogy (i) a kitöltött szünetek tekintetében nem lesz különbség az előfordulásban a nyelvtől és (ii) a frázishelyzettől függetlenül; valamint hogy a töltelékszók jóval gyakoribbak lesznek (iii) a magyar narratívákban, mint az angolokban, továbbá (iv) mindkét frázispozícióban.

Módszertan

A kutatás a HunEng-D adatbázis (Nyelvtudományi Intézet, Fonetikai Osztály adatbázisai) használatán alapszik (vö. Gósy, *et al.* 2017). A beszédfelvételek azonos (technikai és kommunikációs) körülmények között (csendesített szobában), megegyező protokoll mentén történtek. A rögzítés digitálisan, közvetlenül a számítógépre történt AT4040 típusú mikrofonnal; a GoldWave szoftver használatával 44,1 kHz-es mintavételezéssel (tárolás: 16 bit, 86 kbyte/s, mono).

A jelen kutatás 10 adatközlője (5 nő, 5 férfi) magyar anyanyelvű, a (brit) angolt iskolai oktatás során tanulták (külföldön hosszabb ideig nem éltek). Valamennyien felsőfokú angol nyelvtudással rendelkeznek (ami a C1-nek felel meg (a Közös Európai Referenciakeret kategóriái szerint). Részben végzős angol szakos egyetemi hallgatók, részben angoltanárok (életkoruk 23 és 28 év közötti). Az angolt napi szinten használják, a nyelvhasználatuk és a tudásszintjük alapján kétnyelvűnek tekinthetők (Navracsics, 1998).

Az adatbázis protokollja különféle beszédfeladatokat tartalmaz mindkét nyelven. Közülük azt választottuk ki, amikor egy olvasott szöveg tartalmát kellett a beszélőnek az elolvasást követően azonnal összefoglalnia, amilyen részletesen tudta

(az adatközlők fele először magyarul, másik fele először angolul beszélt). A két szöveg hasonló terjedelmű és szubjektív megítélés szerint a szövegértés szempontjából hasonló nehézségűnek tekinthető. Az összesen 20 beszédsszöveg alapján meghangosított narratívák teljes időtartama 75,7 perc volt (1,26 óra), ezek beszélőnként 3 és 4 perc közöttinek adódtak. A beszédanyagok annotálása manuálisan történt szakaszszinten, azonosítottuk a kitöltött szüneteket és a töltelékszókát (a fentebb leírt kritériumok mentén) a Praat programban (Boersma & Weenink, 2009). Megjegyezzük, hogy a semleges magánhangzótól eltérő kitöltött szünetek (pl. nazális, nazális és semleges magánhangzó kombinációja) elvétele, mindössze néhány esetben fordultak elő a magyar és angol szövegekben.

Elemeztük a kitöltött szünetek és töltelékszók (i) előfordulását általában, illetve nyelvenként (ii) előfordulásukat a frázispozíció szerint nyelvenként, majd (iii) összevetettük a két nyelvre kapott adatokat. Összesen 619 megakadásjelenséget adatoltunk. A statisztikai vizsgálatokhoz általános lineáris modellt (MANOVA), illetve a Kruskal–Wallis-tesztet használtuk az SPSS 20. statisztikai programcsomagban. A statisztikai elemzéseket 95%-os konfidencia-intervallumon végeztük el.

Eredmények

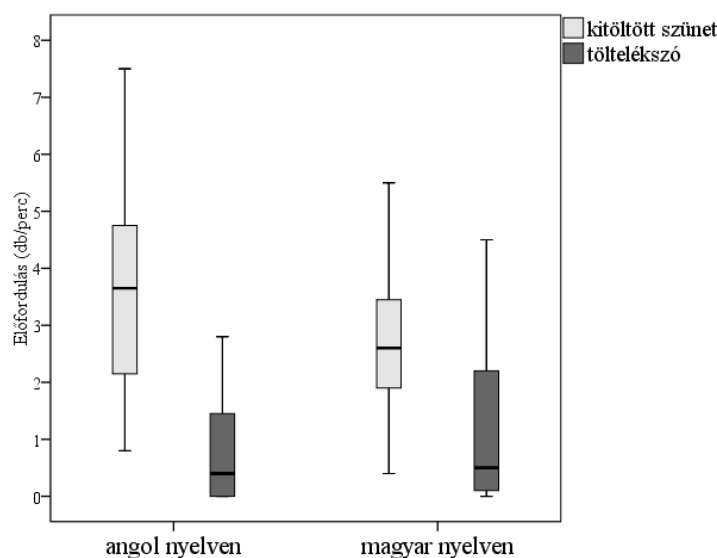
A narratívák időtartama igen hasonló volt, nyelvtől függetlenül (az angol szövegek teljes időtartama 37,6 perc, a magyarokéi 38,1 perc); angolul a legrövidebben beszélő adatközlő 3,2 percben, magyarul a legrövidebben beszélő pedig 3,3 percben foglalta össze az olvasottakat. A leghosszabb angol nyelvű narratíva 4,6 percig, a leghosszabb magyar nyelvű 4,4 percig tartott. A résztvevők 40%-a azonos tartamban összegezte az olvasottakat a két nyelven.

A vizsgált megakadások összes előfordulásai az angol szövegekben 330 darabnak, a magyarokban 289 darabnak adódtak. A gyakorisági átlagértékek a magyarban 7,6 db/perc, az angolban 8,8 db/perc. Az összes vizsgált vizsgált megakadásjelenség gyakoriságában nem volt szignifikáns különbség a nyelvek tekintetében ($Chi-Square = 1,654$, $p = 0,198$).

A beszélők angolul több kitöltött szünetet és kevesebb töltelékszót ejtettek. Az összes beszédsszöveg valamennyi kitöltött szünetének száma 462, a töltelékszóké 157, ez utóbbi lényegesen kevesebb mindkét nyelv esetében. A kitöltött szünetek száma az angolban 263, a magyarban 199, a töltelékszóké az angolban 67, a magyarban 90. Időarányosan a kitöltött szünetek előfordulása az angolban 7 db/perc, a magyarban 5,2 db/perc, a töltelékszóké az angolban 1,8 db/perc, a magyarban pedig 2,4 db/perc. A percenkénti előfordulás azt igazolja, hogy a kitöltött szüneteket szignifikánsan gyakrabban ejtik a beszélők, mint a töltelékszókát ($Chi-Square = 32,127$, $p = 0,001$).

Az angol nyelvű szövegekben adatolt legkisebb számú vizsgált megakadásjelenség 4,3 volt percnként, a legtöbb pedig 14. A magyar nyelvűekben a legkevesebbet produkáló adatközlőnél 4,7-et, a legtöbbet ejtőnél 12,5-et találtunk percnként. A kitöltött szünetek legritkább előfordulása az angolban 1,2 db/percnek, a magyarban 0,4 db/percnek adódott, míg a legtöbb az angolban 5,3 db, a magyarban pedig 6,7 db volt percnként. A töltelékszók az angol nyelvű szövegekben nyolc adatközlőnél a frázis belsejében egyáltalán nem fordultak elő. A magyar szövegben ezt csak három beszélőnél tapasztaltuk. A legtöbb töltelékszó előfordulása a magyar szövegben 4,5 db/perc-nek, míg az angolban 2,6 db/percnek adódott.

A kitöltött szünetek mindkét nyelvben gyakoribbak voltak, mint a töltelékszók (1. ábra); azonban a töltelékszók előfordulásai nem mutattak nagy különbséget az angol és a magyar nyelvű szövegekben. A statisztikai elemzések nem igazoltak különbséget a nyelvek tekintetében egyik vizsgált megakadásjelenség gyakoriságában sem (kitöltött szüneteknél: $F(1, 39) = 2,892$, $p = 0,980$; a töltelékszóknál: $F(1,39) = 2,416$, $p = 0,129$). A tendencia azt mutatja, hogy a magyar nyelvű szövegekben ritkábbak a kitöltött szünetek, mint az angol nyelvű szövegekben, a töltelékszók tekintetében az előfordulás nagyon hasonló.

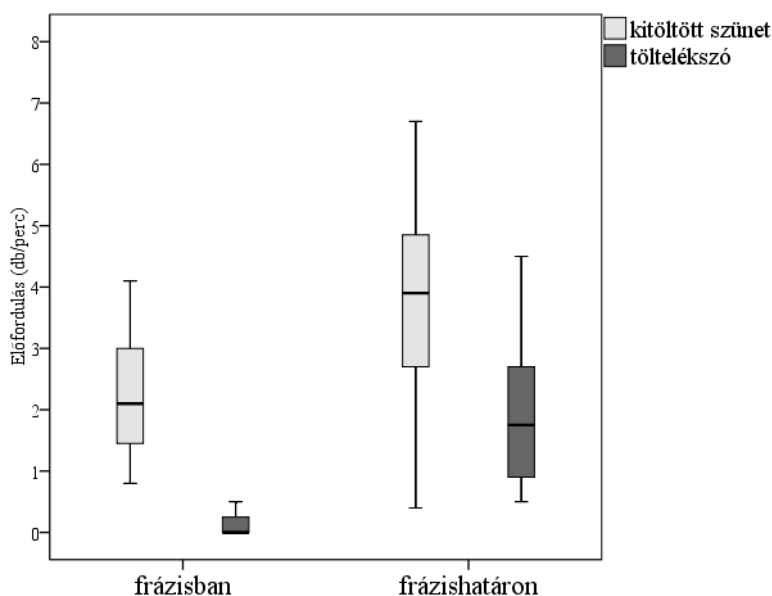

1. ábra

A kitöltött szünetek és a töltelékszók előfordulása a nyelvek függvényében
(medián és interkvartilis tartomány)

Összevetve a megakadásjelenségek előfordulásait ugyanazon beszélőnél a két nyelven produkált szövegeikben, azt tapasztaltuk, hogy 6 adatközlőnél az angol beszédükben fordult elő több megakadás, kettőnél a magyar beszédükben, és 2 adatközlőnél nem volt különbség a nyelv tekintetében.

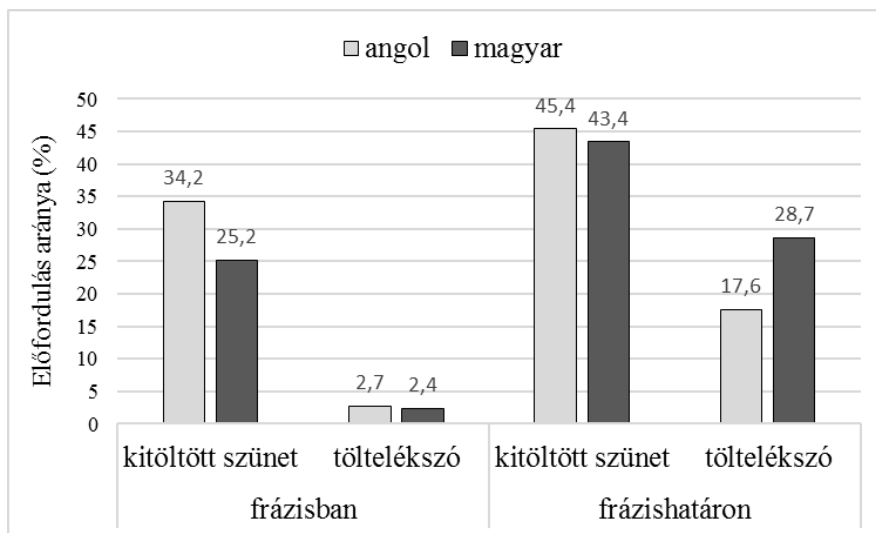
A frázispozíció elemzésében statisztikai különbség igazolódott attól függően, hogy a kitöltött szünetek, illetve a töltelékszók frázisban vagy frázishatáron jelentek-e meg (2. ábra). A frázisban elfoglalt helyzet függvényében azt találtuk, hogy mind a kitöltött szünetek, mind a töltelékszók szignifikáns különbséget mutatnak az előfordulásukban (előbbire: $F(1, 39) = 6,995$, $p = 0,012$; utóbbira: $F(1, 39) = 49,120$, $p = 0,001$). Mindkét megakadásjelenség esetén frázishatáron fordultak elő gyakrabban a vizsgált megakadásjelenségek.

2. ábra

A kitöltött szünetek és a töltelékszók előfordulása a frázispozíció függvényében (medián és interkvartilis tartomány)

Elemeztük a két megakadásjelenség előfordulásának arányait egymáshoz képest a frázispozíció figyelembevételével mind az angol, mind a magyar beszédsszövegekben (3. ábra). A tendencia azt mutatta, hogy a kitöltött szünetek nagyobb arányban fordultak elő mindkét frázispozícióban az angol nyelvű szövegekben. Az adatközlők angol beszédükben nagyobb mértékben ejtettek kitöltött szünetet a frázis belsejében, mint a magyar beszédükben. A töltelékszók arányai a frázison belül a két nyelvben csaknem azonosak voltak, frázishatáron azonban a magyar nyelvű beszédsszövegekben fordultak elő nagyobb mértékben. A statisztikai elemzések nem igazoltak szignifikáns különbséget a nyelvek szerint (kitöltött szüneteknél frázisban: $F(1, 19) = 0,236$, $p = 0,633$, frázishatáron: $F(1, 19) = 2,849$, $p = 0,603$; töltelékszóknál frázisban: $F(1, 19) = 0,059$, $p = 0,810$; frázishatáron: $F(1, 19) = 0,003$, $p = 0,936$).

3. ábra

A kitöltött szünetek és a töltelékszók előfordulása a frázispozíció és a nyelvek függvényében
(az egy nyelven belül adatolt összes megakadásjelenség adta a 100%-ot)

A kitöltött szünetek hangminőségének elemzése ugyan nem volt a kutatás célja, azt azonban megállapíthattuk, hogy az adatközlők angol beszédprodukciónkban is főként a neutrális magánhangzót ejtették (vö. Gósy, *et al.* 2017), vagyis nem az angol anyanyelvi beszédre jellemző vokális kitöltött szüneteket (Shriberg, 1994; 2001; Arnold, *et al.* 2003; Fox Tree, 2007). Két adatközlő angol beszédében egy-egy alkalommal előfordult az *um* mint kitöltött szünet. A töltelékszók lényegesen többfélék a magyar szövegekben, mint az angolokban. Az előbbiben 23-féle fordult elő, például (gyakorisági sorrendben) *hát, tehát, úgyhogy, ilyen, így, mondjuk, egyébként, úgymond*. Egyszer-egyszer adatoltuk a *gondolom* és az *azt hiszem* kifejezéseket. Az angol nyelvű beszédsszövegekben 12-féle töltelékszót hallhattunk, például (gyakorisági sorrendben) *so, yes, or*, csupán egyszer ejtették az *I think*, a *like*, az *okay*, az *of course* és a *kind of* hangsorokat.

Következtetések

A kutatásban kétnyelvűnek tekinthető fiatal felnőttek angol nyelvű és magyar nyelvű narratíváit elemeztük a kitöltött szünetek és a töltelékszók előfordulásának tekintetében. A vizsgált megakadásjelenségek relatív gyakoriságában nem találtunk különbséget a nyelvek tekintetében, matematikailag igazolható eltérés adódott ugyanakkor a frázispozíciók tekintetében mindkét nyelv esetében.

Az a hipotézisünk tehát, hogy a kitöltött szünetek előfordulásában nem lesz különbség a vizsgált angol és magyar nyelvű szövegekben, igazolódott. A kitöltött szüneteket gyakrabban alkalmazták a beszélők (különbféle funkciókban), mint a

töltelékszókat (szintén különböző funkciókban). Az adatközlők jellemzően a semleges magánhangzót, illetve egy [ø]-szerű hangot ejtettek időnyerésként a diszharmóniás problémák megoldására a felszínen és/vagy pragmatikai jelzésekre mindkét nyelven. Az angol nyelvspecifikus kitöltött szünetek elvétve voltak hallhatóak, ahogyan ezt korábbi kutatások is alátámasztották (vö. Gósy, *et al.* 2017). A kitöltött szünetek gyakoribbak voltak a frázishatárokon, mint a frázisok belsejében, nyelvtől függetlenül. Mind a relatív gyakoriság, mind a pozicionális előfordulás arra utal, hogy a kitöltött szünet igen kézenfekvő „eszköz”, amelyet a beszélő bármilyen beszédtervezési és/vagy kivitelezési nehézség esetén használ. Nem az adott nyelv, hanem a beszélői stratégia függvénye. Minthogy adatközlőink kivétel nélkül tanulták az angol nyelvet (osztálytermi körülmények között), az oktatás és később a nyelvhasználat is – függetlenül annak magas szintjétől – elsősorban a grammatikára, a szókincsre és a kiejtésre összpontosított. Feltételezzük, hogy a nyelvspecifikus megakadásjelenségek tanítására nem vagy alig került sor. Ez magyarázza a magyar nyelvre jellemző kitöltött szünetek használatát az angol beszédben is. Az a tény, hogy a kitöltött szünetek használatában nem tapasztaltunk nyelvspecifikus különbségeket, arra utal, hogy az adatközlők angol nyelvű narratíváikban jellemzően sok nyelvi kliséet használnak, ami nyilván a nyelvoktatási szocializáció következménye. Ezek egyúttal csökkentik a beszédtervezési mechanizmusban a diszharmóniák kialakulását.

A második hipotézisünk árnyaltan valósult meg. Feltételeztük, hogy a kitöltött szünetek hasonlóan jelennek meg a frázispozíciótól függetlenül. A frázishatáron előfordulók között lényegében nem volt eltérés a nyelvek tekintetében, vagyis a hipotézisünk igazolódott. A frázis belsejében előfordulók esetében azonban eltérést tapasztaltunk az angol és a magyar beszédszövegek között. A kitöltött szünetek kissé nagyobb arányban fordultak elő ebben a helyzetben, amikor az adatközlők angolul beszéltek. A különbség ugyan mindössze 9%, statisztikailag sem releváns, de tendenciájában utal egyfajta eltérésre, ami a nyelvhasználatból következhet. Úgy gondoljuk, az angol beszédprodukcióban az adatközlők nagyobb mértékben kívánták hangsúlyozni a narratíva folytatását (ti. a beszéd fenntartásának jogát) a kitöltött szünetek ejtésével, mint a magyarban. Ez talán az adott beszédhelyzetnek is következménye, jelzés lehetett az interjúkészítő számára, hogy folytatás még következik. Az adatközlők magyarul beszélve kevésbé érezték a jelzés szükségét, valószínűleg abból a feltételezésből kiindulva, hogy ezen a nyelven az interjúkészítő nem vár rövid narratívát.

A töltelékszókkal kapcsolatos hipotézisünk az volt, hogy ezek a megakadásjelenségek jóval gyakoribbak lesznek a magyar nyelvű narratívákban, mint az angolokban. A magyar beszédben valóban jól hallható az a tendencia, hogy a különféle töltelékszók felváltják a hezitálásokat, és ezáltal kevésbé hívják fel a beszédpartner figyelmét az esetleges beszédtervezési diszharmóniára. Ötven magyar

anyanyelvű beszélő spontán közléseinek vizsgálata is azt igazolta, hogy a két leggyakoribb megakadási jelenség a töltelékszó és a kitöltött szünet, az előbbi percenkénti előfordulása valamivel nagyobb, mint az utóbbié (Beke, *et al.* 2014). Ez a feltevésünk azonban ebben a kutatásban nem teljesült, az adatok a két nyelvben hasonlóak. Magyarázat lehet mindenekelőtt a beszédműfaj, amely spontán beszéd ugyan, de tartalmilag kötött narratíva (egy adott történet meghangosítása). A beszédtervezés tekintetében ez nyilvánvalóan eltér a szokásos spontán beszédétől; itt adott a történet, az eseményszál, rendelkezésre állnak bizonyos szavak és kifejezések (néhány szó szerint is megjelentek az összegzésekben, nyelvtől függetlenül). Egészen más memóriaműködés történik a történetmesélésben, mint a szokásos spontán beszédben (pl. Linde, 2001; Fludernik, 2013). A diszharmóniás jelenségek is másként alakulnak, és a megoldásuk más stratégiákat igényel a beszélőtől az ilyen típusú narratívák esetében.

A frázishatáron több töltelékszót adatoltunk a magyar beszédszövegekben, mint az angolokban, a különbség azonban nem szignifikáns. A spontán beszédben azt találtuk, hogy a beszélők igyekeznek „kiváltani” a kitöltött szüneteket a töltelékszókkal (Gósy, 2019). Ez a sajátosság a jelen kutatásban vizsgált narratívák esetében csak tendenciaszerűen érvényesült. Úgy gondoljuk, hogy ez nyelvenként másként magyarázható. A beszélők a magyar beszédszövegekben főként arra törekedtek, hogy visszaadják az olvasott történetet a saját szavaikkal, és kevésbé fordítottak figyelmet arra, hogy kerüljék a stigmatizáltnak vélt kitöltött szüneteket. Az angol nyelvű narratívákban pedig a megfelelő töltelékszók használatának rutinja hiányzott, és ezért ejtettek relatíve kevés, az angol nyelv hangzó változatában egyébként jellemző töltelékszót.

Torres (2006) úgy véli, hogy az idő (és a nyelvhasználat) dönti el, hogy a kétnyelvűek milyen hamar fogják az első nyelvükből kölcsönzött diskurzusjelölőket felváltani a második nyelvben szükségesekre, illetve hogy ezeket együtt használják mindkét nyelvükben (vö. Hlavac, 2006 is). Az adott beszélt nyelvre jellemző, illetve egy másik nyelvre jellemző diskurzusjelölők Matras szerint a kognitív erőfeszítést csökkentik a kétnyelvűeknél, ezért ezek egyfajta fúziója a kétnyelvű közlésekben nagy segítség a beszélő számára (2000).

Véleményünk szerint a nyelvspecifikus kitöltött szünetek és a megfelelő szavak vagy kifejezések használata töltelékszóként nem csak a beszéd folyamatosságát növeli, de természetesebbé is teszi az adott beszédprodukciót. Fontosnak tartjuk, hogy a kétnyelvűek mentális lexikonja(i) (Navracsecs, 2007) tartalmazzák a nyelvspecifikus kitöltött szüneteket és töltelékszókat, és így azok használata természetesen integrálódhat a többi lexéma közé, és aktiválható az adott nyelvhasználati helyzetben és funkcióban. Célzott oktatásuk ebben nagy segítséget jelent.

Hivatkozások

- Arnold, J. E., Fagnano, M. & Tanenhaus, M. K.** (2003) Disfluencies signal *thee*, *um*, new information. *Journal of Psycholinguistic Research* 32/1. pp. 25-36.
- Basurto Santos, M., Hernandez Alarcon, M., & Mora Pablo, I.** (2016) Fillers and the development of oral strategic competence in foreign language learning. *Porta Linguarum* 1. pp. 191-201.
- Beke A., Gósy M., Horváth V., Gyarmathy D. Neuberger, T.** (2014) Disfluencies in spontaneous narratives and conversations in Hungarian. In: Fuchs, S., Grice, M., Hermes, A., Lancia, L. & Mücke, D. (eds.) *Proceedings of the 10th International Seminar on Speech Production (ISSP)*. Köln. 29-32.
- Boersma, P. & Weenink, D.** (2004) *Praat: doing phonetics by computer*. Retrieved from http://www.fon.hum.uva.nl/praat/download_win.html
- Clark, H. H.** (2002) Speaking in time. *Speech Communication* 36/1-2. pp. 5-13.
- Clark, H. H. & Fox Tree, J. E.** (2002) Using *uh* and *um* in spontaneous speaking. *Cognition* 84. pp. 73-111.
- Corley, M. & Stewart, O. W.** (2008) Hesitation disfluencies in spontaneous speech: the meaning of *um*. *Language and Linguistics Compass* 2/4. pp. 589-602.
- Dér, Cs. & Markó, A.** (2010) A pilot study of Hungarian discourse markers. *Language and Speech* 53/2. pp. 135-80.
- Erman, B.** (2001) Pragmatic markers revisited with a focus on you know in adult and adolescent talk. *Journal of Pragmatics* 33. pp. 1337-59.
- Erten, S.** (2014) Teaching fillers and students' filler usage: A study conducted at ESOGU Preparation School. *International Journal of Teaching and Education* II(3). 67-79.
- Fludernik, M.** (2013) Conversational narration – oral narration. In: Meister, J. C. (ed) *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University Press. Retrieved from: https://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Conversational_Narration_-_Oral_Narration
- Fox Tree, J. E.** (2002) Interpreting pauses and ums at turn exchanges. *Discourse Processes* 34/1. pp. 37-55.
- Fox Tree, J. E.** (2006) Placing like in telling stories. *Discourse Studies* 8. pp. 723-43.
- Fox Tree, J. E.** (2007) Folk notions of *um* and *uh*, *like*, and *you know*. *Text and Talk* 27. pp. 297-314.
- Fox Tree, J. E., Mayer, S. A., & Betts, T. E.** (2011) Grounding in instant messaging. *Journal of Educational Computing Research* 45. pp. 455-75.
- Fraundorf, S. H. & Watson, D. G.** (2011) The disfluent discourse: Effects of filled pauses on recall. *Journal of Memory and Language* 65/2. 161-175.

- Fung, L., & Carter, R.** (2007) Discourse markers and spoken English: Native and non-native use in pedagogic settings. *Applied Linguistics* 28. pp. 410-39.
- Gósy Mária** (2019) Filled pauses and fillers in children's and adults' spontaneous speech. In: Rose, R. L., Eklund, R. (eds.) *Proceedings of DiSS 2019*, Budapest: ELTE BTK. 89-90.
- Gósy M. & Horváth V.** (2010) Changes in articulation accompanying functional changes in word usage. *Journal of the International Phonetic Association* 40/2. pp. 135-61.
- Gósy M., Bóna J., Beke A. & Horváth V.** (2014) Phonetic characteristics of filled pauses: the effects of speakers' age. In: Fuchs, S. Grice, M., Hermes, A., Lancia, L. & Mücke, D. (eds.) *Proceedings of the 10th International Seminar on Speech Production (ISSP)*. 150-3. Retrieved from http://www.issp2014.uni-koeln.de/wp-content/uploads/2014/Proceedings_ISSP_revised.pdf
- Gósy M., Gyarmathy D. & Beke A.** (2017). Phonetic analysis of filled pauses based on a Hungarian-English learner corpus. *International Journal of Learner Corpus Research*, 3(2). pp. 151-76.
- Hlavac, J.** (2006). Bilingual discourse markers: Evidence from Croatian–English code-switching. *Journal of Pragmatics* 38. 1870-900.
- Jonsson, C.** (2019) 'What is it called in Spanish?': Parallel monolingualisms and translanguing classroom talk. *Journal Classroom Discourse* 10/3-4. pp. 323-46.
- Khojastehrad, S.** (2012) Hesitation strategies in oral L2 test among Iranian students-shifted from EFL context to EIL. *International Journal of English Linguistics* 2/3. pp. 10-21.
- Kormos J.** 2006. *Speech production and second language acquisition*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Ass.
- Laserna, C. M., Seih, Y-T. & Pennebaker, W.** (2014) Um . . . Who like says you know: Filler word use as a function of age, gender, and personality. *Journal of Language and Social Psychology* 33/3. pp. 328-38.
- Leeuw, E.** (2007) Hesitation markers in English, German, and Dutch. *Journal of Germanic Linguistics* 19/2. 85-114.
- Levelt, W. J. M.** (1989) *Speaking. From intention to articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Linde, Ch.** (2001) Narrative and social tacit knowledge. *Journal of Knowledge Management*. Special Issue on Tacit Knowledge Exchange and Active Learning 5/2. pp. 1-16.
- Markó A. & Dér Cs.** (2010) Age-specific features of the use of discourse markers in Hungarian. Retrieved from: <http://real.mtak.hu/26160/1/MarkoDerJezik2012.pdf>
- Matras, Y.** (2000) Fusion and the cognitive basis for bilingual discourse markers. *The International Journal of Bilingualism* 4/4. pp. 505-28.

- Navarretta, C.** (2015) Pauses delimiting semantic boundaries. Proceedings of the 6th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom 2015), IEEE. Budapest, Hungary. 533-38.
- Navracsics Judit** (1998) *A kétnyelvű gyermek*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Navracsics Judit** (2007) *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Rose, R. L.** (1998) *The communicative value of filled pauses in spontaneous speech* (Thesis). Birmingham: Birmingham University. Retrieved from <http://filledpause.com/biblio/rose-1998>.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G.** (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50/4. pp. 696-735.
- Schleef, E.** (2005) Gender, power, discipline, and context: On the sociolinguistic variation of *okay, right, like, and you know* in English academic discourse. *Texas Linguistic Forum* 48. pp. 177-86.
- Shriberg, E.** (1994) *Preliminaries to a theory of speech disfluencies*. Ph. D. dissertation. University of California, Berkeley.
- Shriberg, E.** (2001) To „errrr” is human: ecology and acoustic of speech disfluencies. In: *Journal of the International Phonetic Association* 31. pp. 153-69.
- Stenström, A.** (1994) *An Introduction to Spoken Interaction*. London: Longman.
- Stepanova, S.** (2007) Some features of filled hesitation pauses in spontaneous Russian. Proceedings of 16th ICPhS. 1325-1328. Retrieved from <http://www.icphs2007.de/conference/Papers/1261/1261.pdf>
- Stevani, A. Sudarsono, S. & Supardi, I.** (2018) An analysis of fillers usage in academic presentation. *Journal Pendidikan dan Pembelajaran Khatulistiwa* 7. Retrieved from: <http://jurnal.untan.ac.id/index.php/jpdpb/article/view/29227>.
- Svartvik, J.** (1980) Well in conversation. In: Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (eds.) *Studies in English linguistics for Randolph Quirk*. London: Longman. 167-77.
- Swerts, M.** (1998) Filled pauses as markers of discourse structure. *Journal of Pragmatics* 30/4. pp. 485-96.
- Torres, L.** (2006) Bilingual discourse markers in indigenous languages. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 9/5. pp. 615-24.
- Urizar, X. & Samuel, A. G.** (2014) A corpus-based study of fillers among native Basque speakers and the role of *zera*. *Language and Speech* 57/3. pp. 338-66.
- Vickov, G. & Jakupčević, E.** 2017. Discourse markers in non-native EFL teacher talk. *Studies in Second Language Learning and Teaching* 4. pp. 649-71.
- Watanabe, M., Hirose, K., Den, Y. & Minematsu, N.** (2008) Filled pauses as cues to the complexity of upcoming phrases for native and non-native listeners. *Speech Communication* 50. pp. 81-94.
- Yule, G.** (2014) *The study of language*. New York: Cambridge University Press.

Zhao, Y. & Jurafsky, D. (2005) A preliminary study of Mandarin filled pauses. Proceedings of Diss'05. Aix-en-Provence. 179-82. Retrieved from <https://web.stanford.edu/~jurafsky/diss05.pdf>